

הערעור בהלכה - מקומה של ערכאה שיפוטית שניה ושלישית-בתי המשפט המחוזיים והעליון

הקדמה ומיקוד

השבוע נעסוק במקומם של ערכאות נוספות בהלכה. כרקע היסטורי הלכתי לנושא נביא את הדברים הבאים (מתוך תחומין - כרך טו - ד"ר זרח ורהפטיג - תקנות הרבנות הראשית) התקנה החשובה ביותר שהותקנה עם הקמת הרבנות הראשית היא יסודו של ביה"ד הגדול לערעורים על פסקי הדין של בתי הדין הרבניים המקומיים. הסדר זה נתקבל על דעת הרא"ה קוק ז"ל וחבריו במדה מסוימת בלחץ השלטון המנדטורי הבריטי, שהתנה הכרתו בבתי הדין הרבניים והקניית תוקף משפטי לפסקי דיניהם להוצאה לפועל ע"י זרועות השלטון. הקמתו של ביה"ד לערעורין עורר פולמוס חריף בין רבני הארץ. הרבנים, חברי משרד הרבנות בירושלים הביעו דעה חיובית, לעומת חברי משרד הרבנות שביפו שהביעו התנגדות נחרצת. הפולמוס התרחב, ומתנגדי הרבנות הראשית, הרב ח' זוננפלד ז"ל ורבני העדה החרדית ואגודת ישראל מצאו בהקמתו של ביה"ד לערעורין עילה להחרפת מאבקם.

לימודנו השבוע יתחלק לארבעה חלקים מרכזיים (ע"פ כותרות המשנה המובאות בדפי המקורות)

חלק א- תפקידו של ביה"ד הגדול שבירושלים - בחלק זה נלמד על מהות תפקידו של בית הדין הגדול כפי שהיה נהוג בעבר מיקוד המקורות בחלק זה: יש להתרכז בהבנת המחלוקת בתפקיד בית הדין בין הרמב"ם לספורנו, בנוסף יש ללמוד בעיון את הגמ' סנהדרין שהיא נצרכת רבות גם להמשך הלימוד בחלקים האחרים. אין להתעכב יתר על המידה על דברי השו"ע אם אין הזמן מאפשר זאת.

חלק ב- חיוב כתיבת פסק הדין, הגשתו למתדיינים וטעמו - בהמשך לגמ' סנהדרין הנ"ל נלמד מדוע ומתי יש לכתוב את טעמי פסק הדין. מיקוד המקורות בחלק זה: יש ללמוד בעיון את הגמ' ב"מ ולהשוותה לגמ' סנהדרין הנ"ל ע"פ הרא"ש והתוספות יש לשים לב שישנה מחלוקת בין התוספות בין שני תירוציו וכן ביניהם לבין הרא"ש כפי שמופיע בסוף דבריו מתי רק אומרים את הטעמים ומתי גם כותבים אותם. יש לראות גם את הנימוקי יוסף, על דברי ההגהות מימוניות ניתן לדלג וכן ללמוד את השו"ע כמסכם לדין זה במהירות אם אין הזמן מאפשר יותר מכך. יש להבין את תורף דברי הנודע ביהודה ומשפטי עוזיאל בצורה טובה.

חלק ג- אין לדיין אלא מה שענינו רואות - בחלק זה נלמד מהו תוקפו של ביטוי זה ומתוך כך מהו כוחו של פסק דין היוצא מבית הדין. מיקוד המקורות בחלק זה: הגמ' המרכזית בחלק זה הינה הגמ' ב"ב אולם יש ללמוד גם את הגמ' האחרות (סנהדרין, נידה) אך במידת הצורך יש לראותם במהרה כ"כ יש לראות את כל הראשונים העוסקים בגמ' אלו (רש"י, שטמ"ק, רשב"ם) במידת הצורך ניתן לדלג על דברי הרא"ש. חלק ד- האם חוששים לטעות בבית דין - בחלק זה נלמד מתי יש לחוש שמא ביה"ד עלול לטעות ומתי לא. מיקוד המקורות בחלק זה: יש ללמוד בעיון את הגמ' ב"ב (על הגמ' ב"ק ניתן לדלג) ואת דברי היד רמ"ה על גמ' זו, כ"כ יש להבין את הסתירה לכאורה בפסקי הרא"ש בין שו"ת הרא"ש לחזה התנופה וכיצד אפשר לתרצה. כ"כ יש ללמוד את דברי אבקות רוכל, ציץ אליעזר ודברי יציב (על דברי המשפטי עוזיאל ניתן לדלג).

תפקידו של ביה"ד הגדול שבירושלים

שמות פרק יח פסוק כא

וְאַתָּה תִּחְזַק מִכָּל־הָעָם אֲנֹשֵׁי־חַיִל יִרְאִי אֱלֹהִים אֲנָשֵׁי אֲמַת שְׂנָאֵי בָצַע וְשִׂמְתָּ עֲלֵהֶם שָׂרֵי אֲלָפִים שָׂרֵי מֵאוֹת שָׂרֵי חֲמִשִּׁים וְשָׂרֵי עֶשְׂרֹת:

ספורנו שמות פרק יח פסוק כא

ואתה תחזק מכל העם. תברור ותמנה, כי באלה הג' ענינים צריך שתהיה אתה בעצמך, ולא יספיק זולתך, אבל בעניני פסקי דינים פרטיים יספיקו שרי אלפים שרי מאות כו'. כי אמנם כשיהיו ד' מדרגות זו למעלה מזו, הנה ישפוט הקטן ראשונה, והצועק על פסק דינו יצעק אל הגדול ממנו, ומן השני אל השלישי ומן השלישי אל הרביעי, ובכן יהיו מעטים הבאים לפניך לדין:

תלמוד בבלי מסכת סנהדרין דף לא עמוד ב

כי אתא רב דימי אמר רבי יוחנן: התוקף את חבירו בדין, אחד אומר: נדון כאן, ואחד אומר: נלך למקום הוועד כופין אותו וילך למקום הוועד. אמר לפניו רבי אלעזר: רבי, מי שנושה בחבירו מנה יוציא מנה על מנה? אלא, כופין אותו ודן בעירו. איתמר נמי, אמר רב ספרא (אמר רבי יוחנן): שנים שנתעצמו בדין, אחד אומר נדון כאן ואחד אומר: נלך למקום הוועד - כופין אותו ודן בעירו, ואם הוצרך דבר לשאול כותבין ושולחין. ואם

אמר: כתבו ותנו לי מאיזה טעם דנתוני - כותבין ונותנין לו. והיבמה הולכת אחר היבם להתירה. עד כמה? - אמר רבי אמי: אפילו מטבריא לצפורי. אמר רב כהנא: מאי קרא - וקראו - לו זקני עירו - ולא זקני עירה. אמר אמימר, הילכתא: כופין אותו וילך למקום הוועד. אמר ליה רב אשי לאמימר: והא אמר רבי אלעזר: כופין אותו ודן בעירו! - הני מילי היכא דקאמר ליה ליה למלוה, אבל מלוה - עבד ליה לאיש מלוה.

רמב"ם הלכות סנהדרין פרק ו סעיפים ו, ט

שנים שנתעצמו בדין אחד אומר נדון כאן ואחד אומר נעלה לבית דין הגדול שמא יטעו אלו הדיינין ויוציאו ממון שלא כדין כופין אותו ודן בעירו, ואם אמר כתבו ותנו לי מאי זה טעם דנתוני שמא טעיתם כותבים ונותנין לו ואחר כך מוציאין ממנו, ואם הוצרך לשאול דבר מבית דין הגדול שבירושלים כותבים ושולחין ושואלין ודנין להם בעירם כפי מה שיבא בכתב בית דין הגדול. וכן הדין בזמן הזה שאין שם בית דין גדול אבל יש מקומות שיש בהן חכמים גדולים מומחין לרבים ומקומות שיש בהן תלמידים שאינן כמותן, אם אמר המלוה נלך למקום פלוני שבארץ פלונית לפלוני ופלוני הגדול ונדון לפניו בדין זה, שכופין את הלוח והולך עמו וכן היו מעשים בכל יום בספרד.

שולחן ערוך חושן משפט הלכות דיינים סימן יד סעיף א

שנים שנתעצמו בדין, זה אומר: נידון כאן, וזה אומר: נעלה לב"ד הגדול, כופין אותו ודן בעירו. ואם אמר: כתבו ותנו לי מאיזה טעם דנתוני, שמא טעיתם, כותבים ונותנים לו ואח"כ מוציאין ממנו. ואם הוצרך לשאול דבר מב"ד הגדול, כותבים ושולחים ושואלים, ודנין להם בעירם כפי מה שיבא בכתב ב"ד הגדול; ושני בעלי דינים יפרעו שכר השליח. הגה: מיהו אם א' מבעלי הדינים או הדיינים רוצה לשלוח למרחקים, ויש חכם סמוך להם הראוי לדון, שולחים לסמוך אף על פי שהרחוק יותר חכם, דלאו כל כמיניה לגרום הפסד לבעל דין להרבות בשכר השליחות. וכ"ש אם חכם אחר בעירן הראוי לדון (מרדכי סוף פ' זה בורר). ואם שני חכמים סמוכים בשוה, הולכין אחר הגדול. (נ"י ר"פ זה בורר). במה דברים אמורים, בשאר הדינים שזה טוען וזה טוען, או שאומר המלוה: נידון כאן, והלוה אומר: נלך לב"ד הגדול, אבל אם אמר המלוה: נלך לב"ד הגדול, כופין את הלוח ועולה עמו. וכן אם טען זה שהזיקו או גזלו, ורצה הטוען לעלות, כופין ב"ד שבעירו את הנטען לעלות עמו, וכן כל כיוצא בזה. בד"א, כשהיו עדים או ראייה לנגזל או לניזק או למלוה; אבל טענה רקנית, אין מחייבין את הנטען לצאת כלל, אלא נשבע במקומו ונפטר. וכן הדין בזמן הזה שאין שם בית דין הגדול. (וי"א דבית דין חשוב שבכל דור ודור לפי מה שהוא, מקרי ב"ד הגדול) (טור). אבל יש מקומות (באותה מדינה) שיש בהם חכמים גדולים מומחים לרבים, ומקומות שיש בהם תלמידים שאינם כמותם, אם אמר המלוה: נלך למקום פלוני שבארץ פלוני לפלוני ופלוני הגדול ונדון לפניו כופין את הלוח והולך עמו. הגה: אם יש (לתובע) עדים או ראייה, ונראה לב"ד שבעירו שיש ממש בטענותיו. אבל בלאו הכי אין כופין אותו לילך עמו (טור). וי"א דלטענות נלך לב"ד הגדול אין חילוק בין תובע לנתבע, וכל אחד יכול לכוף חבירו לילך עמו (טור בשם ר"ת). וכל זה מדינא, אבל כבר נהגו בזמן הזה שכל זמן שיש ב"ד בעיר אין אחד יכול לכוף חבירו שילך עמו לבית דין אחר (מהרי"ק שורש כ"א), כי אין לנו עכשיו בית דין הגדול או בית הוועד; ולכן לא יוכל לדחותו.

חיוב כתיבת פסק הדין, הגשתו למתדיינים וטעמו

תלמוד בבלי מסכת בבא מציעא דף סט עמוד א- עמוד ב

הנהו תרי כותאי דעבוד עסקא בהדי הדדי, אזיל חד מנייהו פליג זוזי בלא דעתיה דחבריה. אתו לקמיה דרב פפא, אמר ליה: מאי נפקא מינה? הכי אמר רב נחמן: זוזי כמאן דפליגי דמו. לשנה זבון חמרא בהדי הדדי, קם אידך פליג ליה בלא דעתיה דחבריה. אתו לקמיה דרב פפא. אמר ליה: מאן פלג לך? - אמר ליה: קא חזינא דבתר דידי קא אתי מר. אמר רב פפא: כהאי גונא ודאי צריך לאודועיה. זוזי, מי שקיל טבי ושביק חסרי? (- אמר ליה: לא. - אמר ליה): חמרא, כולי עלמא ידעי דאיכא דבסיים ואיכא דלא בסיים.

רא"ש מסכת בבא מציעא פרק ה סימן מה

משמע דדוקא בכי האי גוונא שיש פתחון פה לחשוד הדיין צריך להודיעו טעם הדין משום והייתם נקיים מה' ומישראל. אבל בעלמא לא. מכאן דקדק ר"ת ז"ל הא דאמר בסוף זה בורר (דף לא ב) שנים שנתעצמו לדין כופין אותו ודן בעירו ואם אמר כתבו לי מאיזה טעם דנתוני כותבין לו. היינו דוקא היכא שדנוהו מתחלה על ידי כפייה. אבל אם מדעתו דנוהו מתחלה אין כותבין לו. ויש מפרשים דהא דקאמר ר"פ כי האי גוונא צריך

להודיעו לאו להודיעו טעם הדין קאמר אלא ה"ק כה"ג היה לך להודיעו תחלה כשחלקת. ואפילו לאידך פירוש אין ראייה מכאן. דהכי פירושו כי האי גוונא צריך לאודועי אפילו לא ישאל לכתוב מאיזה טעם דנתוני. כי הכא שלא שאל שיודעוהו אלא קאמר חזינא דבית דין קאתי מר. אבל בעלמא אם שאל כותבין לו.

תוספות מסכת סנהדרין דף לא עמוד ב

ואם אמר כתבו ותנו לי מאיזה טעם כו' - דוקא היכא דנתעצמו לדון כו' וכפו אותו לדון כאן אבל בעלמא לא וכן משמע באיזה נשך (ב"מ דף סט. ושם) גבי תרי כותאי דעבוד עיסקא דא"ל חזינא דכל בתי דין קאזיל מר וקאמר כי האי ודאי צריך לאודועי מיהא יש לדחות דהכי קאמר כי האי ודאי צריך לאודועי אף על פי שאין שואל מאיזה טעם נתחייב צריך לאודועי אבל בעלמא אי שאל אין אי לא לא.

נימוקי יוסף מסכת בבא מציעא דף מ עמוד ב

כגון דא וכו'. צריך לפרש הטעם כדי שלא יחשדוני אבל בעלמא היכא דליכא חשדא אם היה מלגלג על הדין לא מודעינן ליה טעמא דדינא אלא אדרבה משמתינן ליה כגברא דמפקר בבי דינא ואף על גב דאמרין פרק זה בורר (דף לא ב) שמי שהיה רוצה ללכת לדון לבית דין הגדול וכפאוהו ודן בעירו שאם אמר כתבו לי מאיזה טעם דנתוני כותבין ונותנין לו מ"מ התם אין כותבין לו מטעם פלוני ומראיה פלוני אלא כותבין פלוני טען כן ופלוני השיב כן מתוך דבריהם נזדכה פלוני ובב"ד של בית הועד הם ידעו טעמו של דבר [וה"ה לכל אדם אף על גב דליכא חשדא] אבל רב פפא דאמר כגון דא דמשמע דא דוקא הוא [דצריך] לאודועי טעם הדבר ממש כדעבד רב פפא כ"כ הרשב"א והרנב"ר ז"ל וכן דעת הראשונים ז"ל ר"ת והראב"ד ז"ל והר"י ז"ל כתב שאין כותבין מאיזה טעם אלא למי שכפאוהו דוקא כי התם (אבל) [וכן] למי שמתלונן אחר הדין והיכא דליכא חשדא לא מודעינן ליה אלא אדרבה וכו' וכן אפילו למי שכפאוהו אין כותבין ממש הטעם:

הגהות מיימוניות הלכות סנהדרין פרק ו הלכה ו

ואין ממתנין לו עד שיראה אם יכול להחזיר הדין אם לא וכן פסק מורי רבינו שי' וראיה מפ' ח"ה (מ"א) רב כהנא שקל בדקא בארעיה אזל אהדר גודא בארעא דחבריה אתא לקמיה דרב יהודה אזל אייתי תרי סהדי חד אמר תרתי אוצייתא עייל וחד אמר ג' אוצייתא עייל אמר ליה זיל שלים ב' מגו ג' א"ל כמאן כר"ש בן אלעזר כו' הא מייתינא לך איגרתא ממערבא דאין הלכה כר"ש בן אלעזר פירוש אלא כרבנן דאמרו בבת אחת ד"ה נחלקה עדותן א"ל לכי תייתי פיר"ש אהדר מיד אלמא דאין ממתנין לו ע"כ וכ"נ לי ראייה מהא דסוף פרק כל הנשבעין שהוא דיינא דעבד כרבי אלעזר וכו' עד לכי תייתי ע"ש:

שולחן ערוך חושן משפט הלכות דיינים סימן יד סעיף ד

י"א שאם רואה הדיין שבעל דין חושדו שנטוה הדין כנגדו, צריך להודיעו מאיזה טעם דנו, אפילו אם לא שאל. הגה: וכ"ש אם אומר: כתבו לי מאיזה טעם דנתוני (טור). מיהו יש אומרים דוקא אם דנו אותו ע"י כפייה, אבל בלא"ה אין כותבין, וכן עיקר (מרדכי נ"י פרק זה בורר ותוס' ור"ן פ' איזהו נשך). וכשצריכים לכתוב לו מאיזה טעם דנוהו אין קביעות זמן לדבר, אלא כל זמן שבא לכתוב לו, כותבין ונותנין לו (מרדכי ס"פ זה בורר). וא"צ לכתוב לו הטעמים והראיות, רק כותבין להם הטענות והפסק דין (נ"י שם). וצריך לשלם מיד, ואם יסתור הדין יחזור לו (מרדכי פרק חזקת הבתים והגהות מיימוני, פ"ו דסנהדרין ומהרי"ק שורש א' וב"י בשם הרמ"ה). ואין צריכים לכתוב לו אלא מבית דין קטן לבית דין גדול, אבל בית דין גדול שדנו אין צריכין לכתוב לו, דלא חיישינן לטעותא, דא"כ אין לדבר סוף (ב"י שכ"נ מדברי הרמב"ם).

שו"ת נודע ביהודה מהדורא תניינא - חושן משפט סימן א

על דבר שאלתו אם הדיין צריך להודיע מאיזה טעם דן, יפה הורה שבודאי אפילו אין בדבר שום טעם לחשדו אעפ"כ צריך עכ"פ ליתן בכתב הטענות והפסק אם מתחלה דן בכפיה וכל שלא באו שני הבעלי דינים לפניו מעצמם לדון אלא ששלח לאחד מהם שמש להזמינו מקרי דן בכפיה וצריך ליתן הפסק עם הטענות בכתב אם הבעל דין מבקש כדי שילך לבית דין הגדול לשאול אם לא טעה ובפרט בדורנו שהטעות מצויה. ולא מיבעיא באופן זה שנשאל מעלתו שנראה מכותלי כתבו של מעלתו שהרב ההוא אינו בכלל הגדול, אלא אפילו אם אירע לפני רב מומחה וגדול הדור מאד אם אין הדיינים שישבו עמו גדולי ישראל מפורסמים בדור אינו נקרא לענין זה ב"ד הגדול. וז"ל הב"י שם בסיומן י"ד ונראה מדברי הרמב"ם דאפילו כשנתעצמו לא אמרו שכותבין ונותנין אלא כשדן אותן ב"ד קטן אבל אם דן אותן ב"ד הגדול אין כותבין ונותנין לו דלא חיישינן

בהו לטעותא דאם באנו לחוש לכך אין לדבר סוף ונתבאר בדברי הרמב"ם פרק הנזכר שבזמן הזה מקום שיש בו חכמים גדולים ומומחים לרבים דין ב"ד הגדול יש להם עכ"ל הב"י. הרי בעינן דוקא שיש חכמים גדולים ומומחים לא חכם יחידי. וא"כ הדבר פשוט שצריך הדיין או הרב ליתן כתוב וחתום, ולא חשוד אצלי שום רב שימנע מלעשות כן אם לא שיודע באמת שלא דן בצדק או בשגגה וגס לבו ובוש מלהודות על האמת שטעה:

שו"ת משפטי עוזיאל כרך ד - חושן משפט סימן א

במה דברים אמורים בדינים רגילים שבין אדם לחברו, אבל בדינים מסופקים ומסובכים לכמה סעיפים, שפסק דינם טעון עיון, וברור השאלה מכל צדדיה ומקורות ההלכה, נהגו כל הדיינים שבישראל לכתוב פסקי דין מנומקים ומבוררים. ואעפ"י שלא נזכר זאת בהלכה, אבל ראינו זאת למעשה בכל התשובות הרבות מאד שבדיני ממונות, שבהם נזכרו טענות מפורטות של הצדדים והכרעת הפוסק, אחרי ברור מקיף ומפורט בעיון והסברה במקורי ההלכה ודברי הפוסקים ראשונים ואחרונים, וחקירה מדויקת בטענות שני הצדדים. תשובות אלה לא ללמד על עצמן באו, אלא ללמד על הכלל כולו. זאת אומרת על הפרוצידורא המשפטית, שבכל מקום שהדין אינו ברור ומחזור כביעותא בכותחא חייב הדיין לנמק פסק דינו, כדי שישמש גם הוראה והדרכה למשפטים אחרים, ולדיינים שיבואו אחריו, ועל כגון זה נאמר: ושפטי בין איש ובין רעהו והודעתי את חקי האלהים ותורתיו (שמות י"ח, ט"ז)... חובה זאת גדולה יותר בזמן הזה, שכל בתי דין של ערכאות מנמקים את משפטם בראיות והוכחות להצדקת דינם. וזה מוקיר את דייניהם בעיני כל העם, ולמה לא נעשה גם אנו כדבר הזה לחבב המשפט לגדל כבודו ולהוכיח צדקתו וצדקת שופטיו בעיני בעלי הדין עצמם, ועל ידם לעיני כל העם, למען יכירו וידעו כולם נכונות דברי משה רבינו בתורתו, לאמר: ומי גוי גדול אשר לו חקים ומשפטים צדיקים ככל התורה הזאת אשר אנכי נותן לפניכם היום (דברים ד' ח'). מנקודת השקפה זו שהיא לדעתי נכונה ונאמנה, ראוי שכל פסקי דינו מלבד אלה הרגילים שהם פשוטים ומוכנים מעצמם, יהיו נכתבים בתמצית הטענות ונמוקי פסק הדין, למען תנתן להם אפשרות הבקרת של בתי דין הגבוהים ולמוד משפטי התורה לכל העם.... וכבר כתבנו שבזמן הזה שנטלה מאתנו האפשרות של טענת "לבית הגדול קא אזילנא" או נלך למקום הועד, נעשו כל בתי דין שלנו כבית דין של כפייה ומחוייבים אנו להשמע לדרישתם או אפילו סתם לרצונם של בעלי הדין שאומרים: כתבו לי מהיכן דנתוני.

אין לדיין אלא מה שעניו רואות

תלמוד בבלי מסכת סנהדרין דף ו עמוד ב

ויהו הדיינין יודעין את מי הן דנין, ולפני מי הן דנין, ומי עתיד ליפרע מהן, שנאמר אלהים נצב בעדת אל. וכן ביהושפט הוא אומר ויאמר אל השפטים ראו מה אתם עשים כי לא לאדם תשפטו כי (אם) לה', שמא יאמר הדיין מה לי בצער הזה - תלמוד לומר עמכם בדבר משפט - אין לו לדיין אלא מה שעניו רואות.

רש"י מסכת חולין דף נב עמוד א

אלא אם כן עמד והלך, כתוב בהלכות גדולות כל היכא דבעי בדיקה כגון נפולה ושבורה ודרוסה דמיתכשרי בבדיקה ה"מ בדורות קמאי דהוו בקיאי למיבדק אבל אנן לא בקיאינן ולא סמכינן אנפשינן ולי נראה דאין לו לדיין אלא מה שעניו רואות ומותר לסמוך עליו דכתיב (דברים יז) ואל השופט אשר יהיה בימים ההם אבל הוא יזהר יפה ולהביא לפניו כל הטבחים וכל הבקיאין בדבר כי היכי דנימטייה שיבא מכשורא.

תלמוד בבלי מסכת בבא בתרא דף קל עמוד ב - דף קלא עמוד א

אמר להו רבא לרב פפא ולרב הונא בריה דרב יהושע: כי אתי פסקא דדינא דידי לקמייכו וחזיתו ביה פירכא, לא תקרעוהו עד דאתיתו לקמאי, אי אית לי טעמא אמינא לכו, ואי לא - הדרנא בי; לאחר מיתה, לא מיקרע תקרעוהו ומגמר נמי לא תגמרו מיניה, לא מיקרע תקרעוהו - דאי הואי התם דלמא הוה אמינא לכו טעמא. מגמר נמי לא תגמרו מיניה - דאין לדיין אלא מה שעניו רואות.

שיטה מקובצת מסכת בבא בתרא דף קל עמוד ב

ואי לא הדרנא בי. פירוש דוקא הך פירכא בטועה בדבר משנה הא בשקול הדעת הא קיימא לן קם דינא ואינו חוזר ומדאמרינן לאחר מיתה לא מקרע תקרעוהו שמע מינה דאפילו כי האי גוונא חייב תלמיד בכבודו של רבו שלא יסתור דבריו באותו דין עצמו אף על גב דמדינא חוזר. ומיהו

דוקא אההוא פיסקא דהכא גופיה אבל אם בא מעשה אחר לידו אף על פי שהוא שוה לו ממש יכול הוא לדון כמו שנראה בעיניו דאין לו לדיין אלא מה שעניו רואות. וכן כתב הרא"ה ז"ל. הר"ן ז"ל.

תלמוד בבלי מסכת נדה דף כ עמוד ב

רבי ראה דם בלילה - וטימא, ראה ביום - וטיהר, המתין שעה אחת - חזר וטימא, אמר: אוי לי שמא טעיתי! שמא טעיתי? ודאי טעה! דתניא: לא יאמר חכם אילו היה לח היה ודאי טמא, אלא אמר אין לו לדיין אלא מה שעניו רואות מעיקרא אחזקיה בטמא כיון דחזא לצפרא דאשתני אמר (ליה) ודאי טהור הוה, ובלילה הוא דלא אתחזי שפיר, כיון דחזא דהדר אשתני אמר: האי - טמא הוא, ומפכה הוא דקא מפכה ואזיל.

רשב"ם מסכת בבא בתרא דף קלא עמוד א

ואל תגמרו - לדון מיניה אלא כפי שדעתכם נוטה דאין לו לדיין אלא מה שעניו רואות כדתניא במס' נדה בשילהי פ"ב (דף כ:): רבי ראה דם בלילה וטימא ראה ביום וטהרו המתין שעה אחת וראהו אור וטימא אמר אוי לי שמא טעיתי ומקשינן ודאי טעה דתניא לא יאמר חכם אילו היה (לא) + מסורת הש"ס: [לח] + היה טמא אלא אין לדיין אלא מה שעניו רואות והוא הדין לדבר התלוי בסברא דאין לו אלא מה שלבו רואהו ובפרק קמא דסנהדרין נפקא לן מועמכם בדבר המשפט עמכם בדבר עמכם במשפט אין לו לדיין אלא מה שעניו רואות.

רא"ש מסכת סנהדרין פרק ד סימן ו

...והראב"ד כתב על דברי בעל המאור דאמת אמר החכם שאם טעה בפיסקי הגאונים שלא שמע דבריהם ואילו שמע היה חוזר בו באמת ובברור זהו טועה בדבר משנה. וקרוב אני לומר שאפילו אם היה חולק על פסק הגאון מטעם שנראה לו לפי דעתו שלא כדעת הגאון ולא כפירושו גם זה טועה בדבר משנה. שאין לנו עתה לחלוק על דברי גאון מראיית דעתנו לפרש הענין בדרך אחר כדי שישתנה הדין מדברי הגאון אם לא בקושיא מפורסמת. וזהו דבר שאין נמצא עכ"ל. ואני אומר ודאי כל מי שטעה בפיסקי הגאונים ז"ל שלא שמע דבריהם וכשנאמר לו פסק הגאונים ישרו בעיניו טועה בדבר משנה הוא. ולא מבעיא טועה בפיסקי הגאונים אלא אפילו חכמים שבכל דור ודור שאחריהם לאו קטלי קני באגמא הן ואם פסק הדין שלא כדבריהם וכששמע דבריהם ישרו בעיניו והודה שטעה טועה בדבר משנה הוא וחוזר. אבל אם לא ישרו בעיניו דבריהם ומביא ראיות לדבריו המוקבלים לאנשי דורו. יפתח בדורו כשמואל בדורו. אין לך אלא שופט אשר יהיה בימים ההם ויכול לסתור דבריהם כי כל הדברים שאינם מבוארים בש"ס שסדר רב אשי ורבינא אדם יכול לסתור ולבנות אפילו לחלוק על דברי הגאונים והיינו דא"ל רב הונא לרב ששת אפילו בדין ודידי וא"ל אטו קטלי קני באגמא אנן כלומר אם חדשנו דבר מדעתנו שלא נמצא לא במשנה ולא בגמרא ודיין שלא ידע דברינו ופסק בענין אחר וכששמע הדברים ישרו בעיניו כטועה בדבר משנה הוי וחוזר. אבל הדיין שהוא פשיטא שיש לחלוק על דבריהם דאמוראים האחרונים פעמים חולקין על הראשונים ואדרבה אנו תופסין דברי האחרונים עיקר כיון שידעו סברת הראשונים וסברתם והכריעו בין אלו הסברות ועמדו על עיקרו של דבר וכיוצא בזה מצינו אין למדין הלכה מפי הש"ס אלא מדברי האמוראים אנו למדין פסקי הלכות. אף על פי שהתנאים היו גדולים יותר מהאמוראים. והיכא שנחלקו שני גדולים בפסק הלכה לא יאמר הדיין אפסוק כמי שארצה ואם עשה כן זהו דין שקר. אבל אם חכם גדול הוא גמיר וסביר ויודע להכריע כדברי האחד בראיות ברורות ונכוחות הרשות בידו. ואפילו אם פסק חכם אחר בענין אחר יכול החכם לסתור דבריו בראיות ולחלוק עליו כאשר כתבתי למעלה כ"ש אם יש לו סיוע מאחד מן החולקין. ואם לאו בר הכי הוא לא יוציא ממון מספק כדאמר בפ' חזקת הבתים (דף לב ב) הלכתא (כרבא) + כרבה + בארעא והלכתא כרב יוסף בוזוי היכא דקיימא ארעא תיקום והיכא דקיימי זוזי לוקמו אלמא כל ספיקא דדינא אין מוציאין מיד מוחזק. ואם לא ידע הפוסק במחלוקת הגאונים ואח"כ נודע לו והוא לאו בר הכי הוא שיוכל להכריע או שאין יודע להכריע אם נראין דברי האחד לרוב החכמים ואיהו עבד כאידך היינו טעה בשקול הדעת. ואם אי אפשר לעמוד על הדבר אין כאן טעות אלא מה שפסק פסק:

האם חוששים לטעות בבית דין

תלמוד בבלי מסכת בבא קמא דף יב עמוד א

הוה עובדא בנהרדעא, ואגבו דייני דנהרדעא. הוה עובדא בפומבדיתא, ואגביה רב חנא בר ביזנא. אמר להו ר"נ: זילו אהדורו, ואי לא - מגבינן לכו לאפדניכו.

תלמוד בבלי מסכת בבא בתרא דף קלח עמוד ב

ת"ר: שכיב מרע שאמר מנה יש לי אצל פלוני - העדים כותבין אף על פי שאין מכירין, לפיכך כשהוא גובה - צריך להביא ראיה, דברי ר' מאיר; וחכ"א: אין כותבין אא"כ מכירין, לפיכך כשהוא גובה - אין צריך להביא ראיה. אמר רב נחמן, אמר לי הונא: תנא, רבי מאיר אומר: אין כותבין, וחכמים אומרים: כותבין, ואף רבי מאיר לא אמר אלא משום בית דין טועין. אמר רב דימי מנהרדעא, הלכתא: אין חוששין לבית דין טועין. ומאי שנא מדרבא, דאמר רבא: אין חולצין אלא אם כן מכירין, ואין ממאנין אלא אם כן מכירין, לפיכך כותבין גט חליצה וגט מיאון ואף על פי שאין מכירין, (מ"ט? לאו) משום דחוששין לב"ד טועין! לא, ב"ד בטר בית דינא לא דייקי, בית דינא בטר עדים דייקי.

יד רמ"ה מסכת בבא בתרא דף קלח עמוד ב

... מהא שמעינן דכל להבא לא חיישינן לב"ד טועין אלא היכא דהוי מעשה קמא מעשה ב"ד, דבי דינא בטר בי דינא לא דייקי וחיישינן דילמא טעו בי דינא בתרא ולא דייקי בטר ב"ד [קמא]. הילכך צריכי בי דינא לברורא למילתא שפיר כי היכי דאי אסמכי בי דינא בתרא עליהו ועבדי אפומיהו לא תהוי טעותא במילתא... והני מילי להבא אבל לשעבר לא חיישינן לב"ד טועין, אבל במילתא דאיכא למיחש דילמא טעי בי דינא כדבעינן לברורי לקמן. דאי ס"ד לשעבר נמי חיישינן לב"ד טועין אמאי כותבין גט חליצה וגט מיאון אף על פי שאין מכירין. ליחוש דילמא טעו בי דינא קמא דחל(י)צה באפיהו וחלצי לה בשאין מכירין. אלא לאו ש"מ דכל לשעבר לא חיישינן לב"ד טועין, אבל במילתא דשייכא בה טעותא כדבעינן לברורי לקמן. והיינו דא"ר יוחנן בפרק שנים אוחזין בטלית (ב"מ דף י"ז ע"א) הטוען אחר מעשה ב"ד לא אמר כלום. וההיא דאמרין בסנהדרין בפ"ג (דף ל' ע"א) כל כה"ג חוששין לב"ד טועין. התם משום דלאו ב"ד הוו דאכתי לא אתברר דהווי בי תלתא, דאע"ג דכתיב בה בי דינא חיישינן דילמא ב"ד חצוף הווי וטעו בדשמואל. אבל היכא דאתברר דבי דינא מעליא הווי לא חיישינן לב"ד טועין. ומנא תימרא דמילתא דאיכא למיחש בה לטעותא דבי דינא חיישינן. מדאמרין התם בסוף פרק הנושא את האשה (כתובות דף ק"ד ע"ב) גבי אדרכתא חזא דלא הוה כתיב בה ואשתמודענא דנכסיא אילין דמיתנא אינון. אמר האי אדרכתא לאו שפיר כתיבא. א"ל והאמר דאמר אחריות טעות סופר הוא. א"ל בהא אפילו רבה בר שילא טעי כו' כדמפרש טעמא התם בהדיא. אלמא כל היכא דאיכא למיחש לב"ד טועין חיישינן. ואפילו היכא דאיגלאי מילתא למפרע דאי איכתיבא האי אדרכתא אנכסי דמיתנא איכתיבא פסלינן לה, דלאו טעות סופר הווי אלא טעותא דדייני הוה. דמעיקרא דינא לאו בתורת הכי אתא לה, וכיון דמעיקרא אדרכתא לאו שפיר כתיבא פסלינן לה כדברירנא התם... וגבי מי שנמחק שטר חובו דקתני מעמיד עליו עדים והן עושין לו קיום. גרסינן התם תנו רבנן כיצד הוא קיומו איש פלוני וכו' אם כתוב בו הוזקקנו לעדותן של עדים ונמצא מכוונת גובה ואינו צריך להביא ראיה ואם לאו צריך להביא ראיה. ואמאי לימא אין חוששין לב"ד טועין. אלא משום דמילתא דלא שכיחא היא ולא רגילי בה אינשי ואפשר דלא ידעי דצריכי לאזדוקקי לעדותן של עדים למחזי אם עדותן מכוונת, ואמטול הכי חוששין לב"ד טועין. ובההוא פירקא נמי (דף קס"ד ע"א) גרסינן גבי אינו דומה נמחק בן יומו לנמחק בן שני ימים ונשהייה אמר רבי ירמיה חוששין לב"ד טועין. ושמעינן מכל הני דכי איפסיקא הילכתא דאין חוששין לב"ד טועין, למימרא דלא חיישינן דילמא טעו בי דינא ולא בדקי בטר עדים דלא אסהידו בדבר ברור, כגון סהדותא דאיירי בה בברייתא דלא מסהדי סהדי אגופא דחיובא אלא תפקדתיה דשכיב מרע קא כתבי ואינהו לא ידעי אי קושטא קאמר ואי לא. דקאמרי בהדיא כותבין אף על פי שאין מכירין. משום דמילתא ידעא דבי דינא בטר עדים כי האי גונא בדקי, הילכך לא חיישינן לב"ד טועין דסמכי העדים כי האי גוונא ומגבו ביה בלא ראיה, דודאי בדקי. אלא בטר בי דינא במילתא דשכיחא ורגילי בה כגון חליצה ומיאון כל היכא דמיאנה או חלצה בפני ב"ד ראשון, אף על גב דלא ידעי ב"ד אחרון דאשתמודענוהו ב"ד ראשון מקמי חליצה ומיאון ב"ד, כותבין להן גט חליצה ומיאון אף על פי שאין ב"ד זה האחרון מכירין. והוא הדין לכל מילתא דשכיחא ורגילי בה דלא חיישינן בה לב"ד טועין. אבל מילתא דלא שכיחא ולא רגילי בה רובא דבתי דינין, חיישינן דילמא מיקרו וטעו דומיא דהני כולהי דאמרן כל חדא וחדא כי טעמא דשייך בה, מיהו עיקר כולהו משום דלא ידעי להווא.

ספר חזקה התנופה סימן מ (תלמיד הרא"ש אשר ריכז את תשובותיו הקצרות של רבו הרא"ש)

ראובן ושמעון שבאו לדין זע"ז בפני ב"ד ויצא האחד זכאי ושוב חזר בעל דינו ותבעו לפני ב"ד אחר אינו זקוק לירד עמו לדין ולא להשיב על טענותיו וגם אין הב"ד השני רשאי לשמוע דבריו כלל אחר שיצא זכאי מב"ד הא'. סברא:

שו"ת הר"אש כלל פ"ה סימן ה'

מה ששאלתם לפסוק דין שכבר נפסק בי דינא בתר בי דינא לא דייקי (ב"ב קלח ב) כו' אמנם אם יש בו דבר שתום שצריך פירוש או שהוסיפו בטענות אחרות מה שלא טענו לפני [הדיינים שלח לי] פסק הדיינים והחזירו הטענות ואבאר הדין כל הצורך עכ"ל:

שו"ת אבקת רוכל סימן כא למרן רבי יוסף קארו (תשובת הרדב"ז)

עמדתי על שני הקונדריסים דברי המחייב ודברי הפוטרים גם עמדתי על מה שהשיב הח' המחייב על התשובות שהשיב החכ' הפוטר ואחר שדקדקתי בדבריהם ובכל ראיותיהם אני אומר שהפסק שפס' הראשונים קיים וישר כאשר הסכימו החכמים הפוטרים כאשר כתוב בקונדריסים שלהם ואף על גב דאמרין בתלמודא לא חיישינן לב"ד טועים וכי דינא בתר דינא לא דייקי הני מילי בזמניהם אבל האידנא דייקינן ודייקינן שכן כתב רבינו ירוחם בשם הרשב"א בתשובה ... דהאידנא דלא בקיאי כ"כ בדינין הילכך דייקינן בתר בית דינא ואם בזמנו של הרשב"א ככה כ"ש בזמני' וכ"ש בנ"ד שהדיינים היו הם יחידים.

שו"ת ציץ אליעזר חלק טז סימן סז

בהכלל של בי דינא בתר בי דינא לא דייקא (יבמות ד' ק"ו ע"א וב"ב ד' קל"ח ע"ב) ישנו בזה כמה וכמה פרטי דינים וגם חילוקי דיעות ושיטות. ואין בידי כעת להרחיב את הדיבור על כך. אולם שונה הדבר לחלוטין כאשר המדובר על בתי דין האיזוריים כאן בארץ, כי הדיינים המשמשים בקודש בבתי דינים אלה, נכנסו מעיקרא למשרותיהם אדעתא דהכי שכל אחד מבעלי הדין יוכל להגיש ערעור על פסקי הדין לפני בית דין הגדול שבירושלים, וכך בכל דיון ודיון שבא לפניהם אדעתא דהכי נחתי. הן הדיינים והן התובעים, והן הנתבעים, שתהא לכל אחד מבעלי הדין הזכות להגיש ערעור כנ"ל, ומה שיצא מלפני בידה"ג תהא זו הפסיקא האחרונה. וכיוצא בזה העלה בספר שו"ת חשן האפד חחו"מ סי' מ"ב על שהיה נהוג בכזאת במח"ק, דמאחר דכל העם אשר בשער והזקנים יודעים דוהי תקנת העיר, אין כאן זלזול לבי"ד הראשון ומעיקרא אדעתא דהכי נחתי עיין שם. ועל זה מסתמכים בפשיטות גם כל העם כאן בארצנו, וגם החרדים הקיצוניים ביותר משתמשים בזכות זאת ומגישים ערעורם לפני בית דין הגדול, ואני יודע ועד על כך.

שו"ת משפטי עוזיאל כרך ד - חושן משפט סימן א

הלכה זו (בי"ד בתר בי"ד לא דייקי) נאמרה בגמ' (ב"ב קל"ח) כהלכתא פסוקה, אבל אחרי העיון נבין שהלכה זו לא נאמרה בדרך אזהרה וצווי, אלא בדרך משפטית, בהנהגת בית דין, שאין בית דין אחר מדקדק בפסקיו של בית דין הראשון לחשדם שמא טעו בדין או נתעלמה מהם הלכה או אפילו שמא לא דקדקו להוציא מתחת ידם כתב כזה שאינו מתוקן כל צורכו ועלול להביא לידי תקלה, אלא מן הסתם מחזיקינן את כל בית דין שפסקו כדין ודקדקו בכתבם להוציא מתחת ידם פסק אמת מדויק ונקי מכל דבר העלול להביא תקלה ומכשול, וזהו פירושם של הדברים: בי דינא בתר בי דינא לא דייקי, וכיון שזו אינה אזהרה ולא איסור אלא דבר הרגיל בין בתי דינין, לכן לא פסק מרן את המאמר הזה בהלכותיו, ואף הרמב"ם לא פסקו אלא בהלכות עדות (פרק ו' הלכה ה') להשמיענו עיקר הדין דבודקין אחר העדים, והכי דאיק לשונו דכתב: ולעולם אין בית דין בודקין אחר בית דין אחר אלא מחזיקין אותו שהן בקיאיין ולא יטעו אבל בודקין אחר העדים. ומדכתב ולעולם אין בית דין בודקים משמע דאינו לעכובא אלא דאינם חייבים לבדוק, ולכן אינם רגילים, דמוקינן כל בית דין אחזקתו שהוא בודאי דן על פי הדין והאמת.

שו"ת דברי יציב ליקוטים והשמטות סימן קל

והנה הובא לפני החיבור ממנהלי הקהלה ההוקמו עליכם למשול ולרדות בעם ה', אשר בה יאמר מה אהני לן רבנו, ויבעטו ברבנו, ויצאו נצבים נגד הפסק בית דין ונגד הבית דין אשר ישבו כסאות למשפט בדברי ריבות דבשעריכם בעניני הנהלת הקהלה ובחירת הרב, להרס ולנתץ הפסק בי"ד מהחל עד כלה בטעמיו ונימוקיו. ובודאי חפץ יחפצו להראות להעמים והצרים את יפים, כי לדין כללא הוא בי דינא בתר בי דינא לא דייקי [ב"ב קל"ח ע"ב], ובודאי כתורה עשו הבית הדין שמרוצה היה לשני הצדדים, ונשאו ונתנו בדבר כדת של תורה, ופסקו כדין וכתורה.

וזה לך דברי ז' רבן של ישראל הד"ח ז"ל בחושן משפט חלק א' סימן כ"א, ובכיוצא בזה אם לפני פסק כזה בדבר התלוי בראות עיני הדיינים ובהוכחות ובאומדנת הדעת אינני חוקר ומדייק אחריו רק הוא בתוקפו כי מסתמא נעשה כדין, ואם כעת נראה שלא כן הוא מ"מ אולי היה איזה אומדנא או ראייה או איזה צורך לפסוק כן, וב"ד בתר בי דינא לא דייקי בדבר שתלוי רק בתקנה ובראיית עיני הדיין עכלה"ק. ואם הוא הקדוש לא

חקר אחר בית דין בדבר כי הוא מה נעשה אנחנו יתמי דיתמי, אין לנו אלא לקבל דברי חכמי ישראל וכל הגה היוצא מפיהם עפ"י דין תורתנו הקדושה באהבה ויראה.